

УДК 81:316:355.01
[http://dx.doi.org/10.31548/philolog15\(1\).2024.03](http://dx.doi.org/10.31548/philolog15(1).2024.03)

МОВНІ СТЕРЕОТИПИ СОЦІАЛЬНОГО ВИМІРУ ВІЙНИ

Тетяна СЕМАШКО,

доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
03041, Героїв Оборони, 15, Київ, Україна
<http://orcid.org/0000-0003-4296-1259>

Віта ГРУЩИНСЬКА

студентка магістратури другого року навчання
спеціальності «Журналістика»
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
03041, Героїв Оборони, 15, Київ, Україна

Анотація. Актуальність теми дослідження зумовлена інтересом до стереотипів суспільної свідомості, надиктованого реальною ситуацією – воєнним вторгненням Росії на територію України.

Аналіз соціального стереотипу, зокрема, воєнної доби, як явища соціальної дійсності, механізмів запуску стійкого зв'язку між сприйняттям об'єктів і відповідною повторюваною поведінкою, є необхідністю й одним із вагомих реальних способів зменшення непередбачуваних соціальних ризиків і конфліктів. Відтак, **метою** розвідки є виявити, розкрити сутність, функції та властивості соціальних стереотипів воєнного часу, визначити їх роль у структурі сучасного комунікативного простору.

Методологія дослідження. Дослідження виконане на матеріалах медійних текстів, наведених у відкритих інтернет-джерелах. У роботі застосовано комплексно-систематичне поєднання загальнонаукових та спеціальних (лінгвістичних) методів дослідження, заґрунтованих на основних положеннях антропоцентризму, що утворює ключову роль людського чинника у процесі пізнання світу.

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідження соціальних стереотипів воєнного періоду спрямоване на опис механізмів їх категоризації та оцінювання, з оперттям на культурне середовище, що сукупно формують умови їх виникнення. Соціальний стереотип потрактовуємо як усвідомлений мовно-когнітивний феномен, який є засобом фіксації та відтворення категоріально обумовленого лінгвального досвіду носія етнічної свідомості, що забезпечують системне упорядкування світу в свідомості індивіда. Функціонування стереотипів, що характеризують певні аспекти соціальної дійсності, дають змогу швидко та достатньо надійно категоризувати різноманітні аспекти життя суспільства, що засвідчує висока продуктивність семантичної деривації соціальних стереотипів сьогодення.

Головними каналами творення та поширення соціальних стереотипів воєнної доби є медіадискурс: соціальні мережі, засоби масової комунікації, інтернет-видання тощо не тільки уповні відтворюють процеси стереотипізації, а й засвідчують рефлексію уявлень українців про норми, відтворюючи складний світ історичного проходження людського сприйняття крізь досвід реального, матеріального та духовного життя українського етносу.

Аналіз фактичного матеріалу переконливо засвідчує, що найпродуктивнішим способом творення соціальних стереотипів воєнного періоду у дискурсі ЗМІ є метафора – образна форма раціональності, що відображає результати світу концептуалізації, категоризації та оцінки.

Ключові слова: когнітивні процеси, стереотипізація, соціальний стереотип, комунікативний простір, засоби масової комунікації.

Актуальність теми дослідження (Introduction). У сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі поняття «стереотип» вживається досить часто стосовно найширшого і найрізноманітнішого за своєю жанровою специфікою кола проблем і тематичних дискусій – від теоретичних, філософсько-наукових та

художньо-естетичних розробок до соціально-практичних та політичних практик.

Дослідницький інтерес до стереотипів суспільної свідомості надиктований реальною ситуацією, що виникає з все більш інверсованого (спотвореного) формування образів сприйняття людиною

навколишньої дійсності. У результаті невпорядкованого накопичення подібних образів виникають (усвідомлено або неусвідомлено) повторювані психолінгвістичні або соціально-організовані структури, а також психічно-афективні стани організму, що своєрідно ідентифікують індивідуальну, колективну та суспільну свідомість. Важливість завдання вивчення роботи механізму стереотипного мислення і сприйняття дійсності, що частково ставилася і вирішувалась істориками, психологами, філософами, лінгвістами тощо, продиктована умовами функціонування засобів масової комунікації, що нині кардинально змінилися – медійний контент стає дедалі важливішим засобом та мірилом впливу на політичні та соціальні реалії.

Одним із поширених та ефективних маніпулятивних засобів впливу на соціум, трансформації соціальних ідентичностей, поширення міжособистісних, міжгрупових й інших форм творення ілюзорного світу з метою уникнення необхідності розв'язання реальних потреб конкретних людей є соціальний стереотип – стійке емоційно-образне оцінює уявлення в умовах сучасного суспільства (Колісник, 2015: 10). Суб'єкти соціальної взаємодії в процесі своїх інтеракцій сприймають і використовують стереотипи із перших етапів соціалізації, що визначає напрями формування їх самооцінок і способів соціальної ідентифікації. Отже, соціальне стереотипне мислення здебільшого ускладнює об'єктивне сприйняття дійсності, пропонуючи натомість ілюзію реальності. Як на нас, це несе неабияку небезпеку індивідуальній та суспільній свідомості, духовній культурі індивіда – цього тендітного оберегу, завдяки якому здійснюється наш зв'язок із неосяжним зовнішнім світом і одночасно забезпечується надійний захист від нього.

Аналіз соціального стереотипу, зокрема, воєнної доби, як явища соціальної дійсності, механізмів запуску стійкого зв'язку між сприйняттям об'єктів і відповідною повторюваною поведінкою, є необхідністю й одним із вагомих реальних способів зменшення непередбачуваних соціальних ризиків та конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Literature Review). Вектор

осмислення соціальних стереотипів і стереотипізації спостерігається упродовж усієї історії дослідження поведінки людей. Так, вже в античній філософії відповідна проблема розглядається з позиції таких суміжних сутностей, як істина (правильність) та хибність (Парменід, Платон, Арістотель). За Платоном стереотипізація виникає вже на рівні узагальненого образу сутності. Обґрунтовуючи основний принцип пізнання, зокрема, спроможність людини до сприйняття, Платон вводить поняття образного стереотипу сприйняття, який є ідентифікатором феномену стереотипізації. Філософ відстоює позицію, що люди апіорно мають певні знання, які не створюють щоразу заново, а лише пригадують, відтворюють їх: «знання це не що інше, як пригадування» (Платон, 1999 : 249). Тим самим Платон визначає одну із основних функцій стереотипу – функцію економії зусиль.

Учення, яке було започатковане Платоном, у працях Арістотеля набуло більш цілісного потрактування. Він розмежовує істотні та неістотні ознаки сутностей – стереотипів. До заслуг Арістотеля відносимо те, що він визначив і розкласифікував типи знань у їх зв'язках із образами сутностей, що є ширшим за розуміння образного стереотипу: за Арістотелем стереотип – це співвідношення феноменів (сутностей). Наголошуючи на тому, що людина за своєї суттю є істота соціально-політична, що живе за законами держави і певного соціуму (Арістотель, 1983: 378) і у своєму житті послуговується певними сутностями, Арістотель тим самим визначає стереотип як соціальне явище.

Феномену стереотипу приділяли значну увагу філософи епохи Середньовіччя, відмітною особливістю концепцій яких є опертя на науковий світогляд (осмислений), де панує сама специфіка переваги віри над розумом і релігії над філософією, які закріплюють усі істини стереотипно (Історія філософії 2012: 156-282). Філософи епохи Середньовіччя побачили фальшивий, облудний світ, у якому, як окремі поняття у свідомості людей, функціонують стереотипи уявлення та стереотипи сприйняття, які, поширюючись на всі

сфери життєдіяльності індивіда і соціуму, виконують узагальнювальну функцію (Семашко, 2016: 30).

Проблема соціальних стереотипів як певних бар'єрів, забобонів, світоглядних догм особливо яскраво проявилась в період Нового часу, філософія якого спрямована на осягнення природи як системи природних тіл і на очищення розуму від того, що заважає пізнанню. Серед таких перешкод на шляху людського пізнання — «ідоли», створювані або засвоювані людиною. Вчення про набуті і вроджені «ідоли», розгортає Ф. Бекон, який потрактовує їх як «примари», як погані звички розуму, які ведуть його до помилок, перешкоджаючи об'єктивному пізнанню світу (Бекон, 1978). На думку філософа, «ідоли» (уявлення) міцно вкорінені в «душі» і їх неможливо знищити через недосконалість людського розуму. І навіть якщо вони будуть викорінені, за певних обставин вони знову перешкоджатимуть, якщо тільки «люди, попереджені, не озброються проти них, наскільки це можливо» (Бекон, 1978: 18).

Ідея спроможності мови активно впливати на мислення шляхом узагальнень мала своє продовження. Так, представник німецької класичної філософії І. Кант, у своїх розмислах ставить і розв'язує питання: яким чином ідеї переходять в уявлення і далі в установки та стереотипи? Теорія пізнання І. Канта (Кант, 1980) пролила світло на один із найскладніших процесів – процес творення понять. В основі останніх лежать не образи, а схеми (певні форми знань) – стереотипи, якими послуговується індивід у пізнанні світу. Тим самим І. Кант переводить процес засвоєння знань із образного у схематичний (стереотипізований) та виділяє умоглядні стереотипи як засоби категоризації досвіду. При тому зауважимо, що усі рівні процесу стереотипізації мають бути виражені мовними засобами, інакше вони не стануть надбанням суспільства.

У західноєвропейському та американському соціо-філософському дискурсі проблема соціального стереотипу представлена різними науковими концепціями, започатковану У. Ліппманом (Lippmann, 1922), яку у межах різноманітних наукових концепцій

розробляли Т. Адорно, К. Брейлі, Б. Девіс, Д. Каці, Д. Майерс, О'Хара Г. Теджфел, М. Хоркхаймер, Т. Шибутані та ін. Приймавши аксіоматичну тезу про стереотип як захист від труднощів та неоднозначності світу, науковці спрямували свої дослідження у русло з'ясування питання щодо істинності / хибності стереотипів, що зрештою допомогло визначити, яким чином стереотипи відповідають дійсності: процес стереотипізації не позитивний і не негативний – він реально існує, виконує життєво необхідну для людини функцію категоризації світу, де важливу роль відіграє соціальний комунікативний простір.

Українські дослідники соціальних стереотипів розширили сферу освоєння соціальних стереотипів: вивчаються можливі шляхи зміни стереотипів; розмежовуються соціальні механізми їх формування, функціонування та змін (акцент при тому робиться на пошуку соціальної значущості та корисності стереотипів); з'ясовуються функції стереотипів; вибудовується класифікаційна матриця соціальних стереотипів; виформовується тенденція ставлення до стереотипів як складного багатофункціонального поняття – продукту когнітивного процесу (М. Бутиріна (2009), Н. Годзь (2003), Л. Завгородня (2003), О. Квас (2003), Л. Ляшук (2012) та ін.). У полі зору науковців соціокультурні, національні, гендерні, етнічні, вікові стереотипи. Поза увагою залишились соціальні стереотипи воєнної доби, вивчення яких набуло особливої актуальності від початку російської збройної агресії проти України. Використання останніх найбільш помітно в новинному, медіа-дискурсі та дискурсі соціальних мереж, оскільки там сьогодні відбуваються процеси, що істотно впливають на кожну національну мову.

Отже, **мета (Aim)** дослідження – переосмислити вироблені в науці концепції соціальних стереотипів; виявити, з'ясувати сутність, функції та властивості стереотипів воєнної доби; означити їх роль у структурі комунікативного простору засобів масової інформації (ЗМІ).

Методологія дослідження (Methods). Дослідження виконане на матеріалах медійних текстів, наведених у

відкритих інтернет-джерелах. У роботі застосовано комплексно-систематичне поєднання загальнонаукових та спеціальних (лінгвістичних) методів дослідження. Із загальнонаукових методів були застосовані такі: шляхом аналізу наукових джерел визначено теоретичні засади дослідження та опрацьовано зібраний матеріал; інформаційно-пошуковий метод використано для формування та опрацювання джерельної бази; індуктивний метод слугував для формування висновків щодо специфіки утворення досліджуваних одиниць та їх функціонування в медіадискурсі; метод суцільної вибірки допоміг сформувати базу фактичного матеріалу дослідження. Спеціальні (лінгвістичні) методи, які були застосовані в роботі: метод лексикографічного аналізу допоміг з'ясувати семантичну структуру стереотипів; метод компонентного аналізу було використано для всебічного дослідження стереотипів воєнної доби та їх особливостей; метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу дав змогу з'ясувати значення конкретних стереотипів у контекстуальних умовах та проаналізувати експресивне забарвлення соціальних стереотипів періоду війни через текстове оточення. Комплекс теоретичних методів дослідження – спостереження, систематизації, аналізу, узагальнення – забезпечив зведення розрізнених знань у єдину наукову систему й уможливив наше розуміння соціального стереотипу. З огляду на поліаспектну природу стереотипу та характер аналізованого матеріалу, соціальний стереотип усвідомлений мовно-когнітивним феноменом, який є засобом фіксації та відтворення категоріально обумовленого лінгвального досвіду носія етнічної свідомості, що забезпечують системне упорядкування світу в свідомості людини. Процес стереотипізації при тому виконує об'єктивно необхідну функцію, дозволяючи швидко і достатньо надійно категоризувати навколишній світ, і, відповідно, спростити соціальне оточення індивіда (Семашко 2016: 41).

Результати дослідження та їх обговорення (Results of the research). В умовах високої конфліктогенності комунікативного середовища, в якому

перебуває сучасний носій української мови через війну, розв'язану Росією на території України, особливо актуальними є опис комплексу мовних засобів як потенційних носіїв інформації. У межах пропонованої роботи зосереджено увагу на мовних стереотипах українців, що виникли в період повномасштабного вторгнення Росії та є відображенням соціокультурних процесів українського суспільства, а відтак, і перспективним інструментом для його дослідження.

Все більшого значення набуває питання функціонування мови у період воєнної агресії, яка поповнилась значною кількістю новотворів, частина з яких перейшла в розряд стереотипів соціального виміру війни. І хоча більшість неологізмів мають нетривале життя, з часом виходять із активного вжитку й переходять у пасивний словниковий запас, залишаючись маркерами певного історичного періоду, наприклад, *сімсоті* – військові, які зловживають алкоголем; *маслята* – патрони; *мультикам* – універсальне камуфльоване забарвлення для різних місцевостей; *піксель* – копії форми Збройних сил України; *консерви* – глибоко законспіровані агенти, *мавік* – ультракомпактний квадрокоптер та ін., або безслідно зникають, проте частина з них закріплюється у мові, входять не лише в живу обігову її тканину, але і стають невіддільним складником української словесності, одночасно презентуючи вербальний інтелект носія мови, його систему світоглядних цінностей, емоційно-оцінну палітру реагування; є представником його психіки, досвіду, ерудиції, семантичної пам'яті, здатності до якісного відтворення її вібраційно-смислового змісту (Грукач, Ткаченко & Соловійова 2019: 59).

Поява й існування кожного нового стереотипу можливі лише за тієї умови, що він виконує певну номінативно-комунікативну чи виразально-зображальну функцію. Більш того, він пов'язаний із конкретно-історичними умовами існування і, на нашу думку, може трактуватися як перетворена когнітивно-лінгвальна форма відбиття тих суспільних відносин, у системі яких він функціонує. Інакше кажучи, виникнення та функціонування стереотипу органічно пов'язане з історичними

соціокультурними умовами, що його породжують.

Зауважимо, що інтралінгвальні чинники відіграють важливу роль у творенні мовних стереотипів, однак не менш важливі й позамовні чинники – низка екстралінгвістичних соціально-політичних факторів, за яких сучасна українська мова поповнюється як оновленими відомими номінаціями, так і новими військовими термінами, що відображено в мові ЗМІ (Navalna, Kostusiak, Levchenko, 2022: 188). А оскільки стереотип – це породження соціальної практики, то стереотипи, які виникли в період воєнних дій на території України, можна трактувати як такі, що належать до соціального виміру війни.

Поділяємо думку І. В. Ільницької, яка посилаючись на роботи американських науковців, виділяє три етапи формування стереотипів, а саме вирівнювання, посилення, асиміляцію. Тобто спочатку складне явище або об'єкт зводиться до декількох добре відомих ознак. Потім цим ознакам надається особлива значущість порівняно з тим, які вони мали у складі цілого. Після цього відбираються «вирівняні» та «посилені» ознаки об'єкта чи явища і будується образ, що має певне значення, особливе психологічне значення для особи або групи осіб (Ільницька: 99). Як на нас, саме в процесі формування суспільної думки відбувається процес формування та подальшого використання соціальних стереотипів, де стереотипи, виникнення яких продукувала війна, становлять кількісно чисельну групу.

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що корпус новітніх соціальних стереотипів, які виникли у період воєнних дій, має виразне стилістичне забарвлення й функціонує переважно у медіадискурсі. Критичне осмислення означеного феномену продукувало створення класифікації соціальних стереотипів періоду війни, спроектованих на групову приналежність до тієї сфери людського буття, відносно якої вони складаються. Оскільки практично неможливо підрахувати усі можливі напрямки людської діяльності, відповідно кількість груп у межах такої класифікації є відносною.

Нами виділено кілька тематичних

груп: 1) стереотипи на позначення військових української армії: *кіборги* – витривалі та мужні воїни, *бобри* – інженерний підрозділ, *еноти* – десантники; 2) стереотипи на позначення військових російської армії: *русня*, *орки*, *рашисти*, *доброво*, *ватники*, *свинособаки* – російські солдати, які беруть участь у вторгненні в Україну; 3) стереотипи на позначення видів озброєння та військової техніки: *мішки* – танки, *балалайка*, *мопед*, *газонокосарка*, *пташка* – безпілотні літальні апарати; 4) стереотипи на позначення воєнних реалій: *бавовна* – вибух на тимчасово окупованій території України, *рашизм* – політичний режим Росії; 5) стереотипи – назви осіб за родом діяльності: *колаборанти* – особи, які усвідомлено працюють із окупаційною владою на шкоду власній країні; *ухилянти* – люди, які ухиляються від служіння в армії; *селари* – мешканці ДНР і ЛНР, які прагнуть відокремлення території; *волонтери* – люди, які добровільно надають безоплатну допомогу.

Зазначимо, більшість зафіксованих стереотипів виникла на основі загальноновживаної стилістично нейтральної лексики шляхом метафоричного переосмислення і набула емоційно-оцінних конотацій. Поділяємо думку, що «метафора як образна форма раціональності, мовний і розумовий інструмент пізнання і перетворення світу має необмежену сферу функціонування (Kravets, Siuta, Semashko 2023: 439). У процесі метафоризації відбувається «перемикання мовного коду», «суміщення несумісного», що «завжди сприяє формуванню в номінаціях виразних експресивно-оцінних конотацій» (Клименко, Карпіловська, Кислюк 2008: 92). Метафора не тільки експонує в мовній формі результати пізнавальної діяльності, а й впливає на її подальший розвиток та дає змогу конструювати нову реальність.

Так, лексема *кіборг* у медицині має значення 'біологічний організм, який вміщує електронні або механічні компоненти', а у сфері наукової фантастики позначає істоту, андроїда, напівлюдину-напівмашину. Проте з початком війни на Сході України ця лексема розширила своє значення, набувши позитивного емоційно-оцінного забарвлення та нового змісту. Сьогодні

лексема *кіборг* має значення 'надзвичайно витривалий та мужній військовий, який б'ється з ворогами як робот, на грані неможливого, адже жива людина так битися не здатна' (Стишов 2019: 83): *Є втрати серед наших воїнів. Вони б'ються, як кіборги, але у грудях – живе серце* (Укрінформ, 04 березня 2022). *За стійкість, безстрашність та непереможність українських захисників назвали «кіборгами», а їхній форпост став символом української мужності та оплотом українського духу* (Укрінформ, 16 січня 2022). Відтак, сформувався окремий стереотипний образ українського солдата, пов'язаний з конкретною подією – захистом донецького аеропорту, який тривав 242 дні. У стрічці «Три дні в Донецькому аеропорту» солдати виглядають як марвелівські супергерої з масками замість обличчя. Журналіст «Los Angeles Times» Сергій Лойко, який став єдиним іноземним кореспондентом, що побував в обложеному російськими бойовиками аеропорту, так висловився про тамтешні події: «Коли я потрапив в аеропорт, видавалося, що це якась потойбічна реальність. Спочатку тобі здається, що ти потрапив на якийсь полігон дизайну постапокаліптичної стрілялки. Потім ти розумієш, що ні, це, швидше за все, павільйон Голлівуду, де знімається якийсь «Saving Private Ryan» («Врятувати рядового Райана»), і зараз вийде Стівен Спілберг' виникає відчуття такої собі епічності, нового прочитання толкінівського «Володаря кілець», де відбувається велика боротьба добра зі злом» (Лойко, 2015).

Шляхом метафоричного перенесення за звуковою подібністю зіставляваних об'єктів утворені стереотипи *балалайка*, *мопед*, *летюча газонокосарка* 'баражуючі боєприпаси типу «Shahed», які Росія застосовує для обстрілу цивільних об'єктів в Україні', що мають додаткове емотивно-оцінне забарвлення – іронічно-зневажливе ставлення до позначуваних об'єктів. Що ж до стереотипу *пташка*, то останній виник на основі подібності зіставляваних об'єктів за формою та за способом пересування у просторі. Змістове наповнення, яке утворює поняттєвий мінімум стереотипу *пташка*, сприяє посиленню ролі основних етноконсолідувальних ознак в умовах швидкоплинної реальності, слугує

пріоритетним чинником збереження, розвитку націй та їхньої національної ідентичності (Завальнюк, Думанська 2018: 16-31). В українському медіадискурсі відповідний культурний код вже став стереотипом з позитивним емоційно-оцінним забарвленням на позначення літальних апаратів Збройних сил України: *Підрозділ аеророзвідки однієї з бригад ТрО на запорізькому напрямку нещодавно отримав розвідувальні «пташки»* (Укрінформ, 28 березня 2023). *Безпілотна авіація. Як «пташки» рятують життя на фронті* (Укрінформ, 13 вересня 2022).

Продуктивність семантичної деривації через метафоричне перенесення пояснюємо насамперед універсальністю метафори як способу вторинної номінації, що ґрунтується на властивості людської думки осмислювати дійсність шляхом зіставлення. Зокрема, назви росіян після початку війни демонструють ставлення українців до їх вчинків та розумових здібностей. Так, з культурного погляду стереотип *орки* – це цікавий феномен хоча б тому, що орки колись були ельфами, але потім їх захопили та катували сили зла, аж доки вони не втратили будь-якої людської подобі. Ця назва характерна ще й тим, що орки водночас ненавидять і бояться темну силу, котра зробила їх такими, але також вони не знають жодних інших емоцій, тому їхня агресія сублімується у злість на все живе і нормальне. Відтак, у цьому прізвиську є дуже глибока логіка, адже воно завдяки своєму культурному коду передає більшість тих смислів, які ми зараз бачимо у сучасній Росії: *Орки настільки знахабніли, що мародерство в українських будинках стало для них як похід у супермаркет* (Форпост.Медіа, 30 березня 2022). Недолік такої назви вбачаємо в тому, що ми, ніби, тим самим прибираємо частину провини самих росіян. Це як аргумент «винен лише Путін», замаскований під багатьма культурними шарами. Соціальний стереотип *орки* не вичерпує всіх проблемних моментів щодо наших стосунків із пересічними росіянами, він ніби «відбілює» звичайних вояків, відмовляючи їм у праві на власну волю. Проте, називати росіян будь-якими потворами, які культурно відповідають

тому, що вони творять на наших землях, – абсолютно логічно.

В українському медіадискурсі номінант *свинособаки* фіксуємо як такий, що отримав сьогодні нове життя і чітко закріпився за руснею як стереотип. Останній не містить жодної додаткової інформації, крім асоціації одразу з двома тваринами зі зразковим покручем нечистих істот, де свиня обрана як така, що їсть власні екскременти, а собака як символ істоти, яка беззаперечно служить своєму господареві. Тим самим натякаючи на тому, що безглузді російські солдати беззаперечно служать своєму «цареві», метушливо виконують накази, демонструючи свій рабський менталітет: *Коллективне українське поле сприймає росіянина, як свинособаку. Тварину, від якої першочергово нічого хорошего очікувати не варто* (Главком, 11 серпня 2023).

Ще одним прикладом впливу війни на мову є стереотип *ватник*. На основі значення, яке фіксує СУМ 'півпальто або куртка, стьобані на ваті' (СУМ, Т. I, с. 297) у названій лексемі шляхом метонімічного перенесення розвинулося нове значення із негативним контекстом 'малоосвічений, люмпенізований та здебільшого проросійсько налаштований громадянин, чия соціально-політична позиція суттєво спотворена внаслідок перманентного впливу російської пропаганди': *Переконувати «ватників» у тому, що вони неправі — безнадійна справа* (Газета «День», 20 листопада 2014).

Семантика стереотипу *бавовна* передається словоформою, уже відомою та закріпленою в мові, де спостережено ще один лексико-семантичний варіант при збереженні всіх попередніх. Після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України в самій Російській федерації посилилися утиски громадян за політичними поглядами й значно активізувалося поняття новомови – заміна одних слів іншими з метою знецінення певного значення. У російській мові пропаганда слово *вибух* замінили словом *хлопОк*. Проте, російське слово *хлопОк* має омограф *хлоПок*, який українською перекладається як *бавовна* (за СУМ *бавовна* 'рослина з насінням, вкритим пухнастим волокном, з якого

виробляють пряжу' (СУМ, Т. I, с. 77). Власне це і продукувало виникнення у слові нового значення – сьогодні *бавовною* називають 'вибухи на тимчасово окупованій території України та на території Російської Федерації, пов'язані з діями Збройних Сил України': *«Можна слухати вічно»: українська художниця презентувала хіт про російську «бавовну»* (24 канал, 02 вересня 2022). *Очікуйте «бавовну»! Українська Twitter-армія сіє паніку серед жителів РФ* (NV, 30 квітня 2022). Такий каламбур та «гра на омонімічності», окрім створених тематичних мемів, посприяв виникненню ще однієї цікавої думки щодо того, звідки з'являється *бавовна* – не потрібно «палити, де попало».

Стереопит *рашизм* (те саме, що й *російський фашизм*) застосовують дослідники, політики та журналісти для опису ідеології, соціальних практик та політичного режиму Росії з приходом до влади Путіна. Термін сформований шляхом поєднання перших та кінцевих частин слів «*росія*» та «*фашизм*» (склад «*раш*» відсилає до транскрипції слова Russia (з англ. – «Росія», «Раша»), другий склад «*ізм*» вказує на наявність у Росії насильницької ідеології – фашизму) і відображає унікальну білінгвальність українського суспільства, де «*рашизм*» звучить як «*фашизм*», але зі звуком «р» замість «ф» на початку. Термін *рашизм* не є науковим. Зазвичай його використовують для надання оцінки правої ідеології, яка є основою путінського режиму, що підкреслює агресивний характер політичного устрою, експансіоністську зовнішню політику, ультранационалізм, культ особистості, суміш крайніх форм російського націоналізму, шовінізму та імперіалізму у сучасній новітній історії, що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу», нетерпимості до елементів культури інших народів, в основному слов'янських, бо їх простіше русифікувати. В українській мовній практиці стереотип *рашизм* є носієм яскраво виражених негативних конотацій, тому часто вживається разом із іншими зневажливими номенами, що вказують на схожість путінського та гітлерівського режимів, наприклад, *путлер* (порівняння

© Т. Семашко, В. Грущинська

Путіна з Гітлером).

Похідним від *рашизм* є номінант *рашист* (*рашисти*) – так називають російських солдатів, які беруть участь у воєнному вторгненні в Україну: *Рашисти на Київщині тримають людей у заручниках та просять у місцевих їжу* (Укрінформ, 27 лютого 2022). Означений стереотип є частовживаним в українській мовній практиці та набув додаткової конотації ‘прихильники путінського режиму’: *В «Укрєндроенерго» розповіли, як рашисти цілеспрямовано підірвали Каховську ГЕС за найгіршим варіантом* (DefenseExpress, 07 червня 2023). Стереотип *рашист* (*рашисти*) адаптується до нових умов функціонування «виявляє ознаки міждисциплінарних і міждисциплінарних зсувів, стає дериваційною основою для творення ряду похідних, що яскраво демонструють сучасні газетні тексти (Kostusiak, Navalna, Levchenko ... 2021, с. 191). Так, у медіадискурсі фіксуємо розширення семантичного обсягу слова шляхом дериваційного переходу останнього у розряд конкретизувального означення *рашистський*, що стало основою творення ряду словосполучень, як от: *рашистська орда, рашистська нечиста сила, рашистська навала, рашистська нечисть: Рашистська орда безжально випалює рукотворні ліси Херсонщини, які десятиліттями створювалися для стримування наступу пісків Олешківської пустелі* (Газета «Голос України», 20 червня 2022). *У боротьбі з рашистською навалою Україна втрачає своїх кращих синів* (Портал Міністерства молоді та спорту України, 08 квітня 2022). Зазначимо, що Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики підтримав ініціативу українських науковців, журналістів, політологів, усього громадянського суспільства щодо популяризації та визнання стереотипа-терміна *рашизм* на національному та міжнародному рівнях (Детектор медіа, 17 березня 2023).

У медійних текстах активно презентовано корпус стереотипів – іменникових дериватів: *колаборанти, ухилианти, сепари, волонтери*. Це відроджені з минулого слова, частина з

яких зазнала семантичної і стилістичної модифікації. Так, за СУМ *волонтер* ‘той, хто став на військову службу за власним бажанням; доброволець’ (СУМ, Т I, с. 730). Проте, сьогодні спостерігаємо розширення семантики слова з виразно позитивним значенням: *волонтери* – ‘люди, які добровільно беруть участь у якійсь соціально важливій справі, які взагалі допомагають, підтримують військових, ветеранів, інвалідів та інші категорії населення, що такої підтримки потребують’ (Суспільне новини, 04 лютого 2024). Отже, ЗМІ засвідчують високу продуктивність семантичної деривації соціальних стереотипів у період воєнних дій.

Висновки (Conclusions).

Підсумовуючи, зауважимо, на основі висвітлених у роботі теоретичних положень когнітивної лінгвістики, з огляду на поліаспектну природу стереотипу та характер аналізованого матеріалу, соціальний стереотип усвідомлений мовно-когнітивним феноменом, який є засобом фіксації та відтворення категоріально обумовленого лінгвального досвіду носія етнічної свідомості, що забезпечують системне упорядкування світу в свідомості людини.

Процеси стереотипізації дають можливість індивіду чи групі осіб чітко й адекватно орієнтуватися в зрослому потоці інформації, швидко реагувати на реальність та розбиратися в сутності соціально-політичних та інших процесів. З одного боку, соціальні стереотипи виступають як важливий складник контенту, з іншого, саме функціонування стереотипів, що характеризують соціальну дійсність, уможливають швидку та надійну її категоризацію. Отже, стереотипи, які виникли в період воєнних дій на території України, належать до соціального виміру війни, оскільки є породженням соціальної практики.

Основними каналами творення та поширення соціальних стереотипів воєнної доби є засоби масової інформації: медіадискурс, дискурс соціальних мереж, українські інтернет-видання, медіаплатформи, портали тощо відтворюють стратум сучасної епохи, відображаючи життя соціуму в екстремальних умовах, позначають нові реалії, процеси, стани та виражають оцінку.

© Т. Семашко, В. Грущинська

Спостереження над фактичним матеріалом переконливо засвідчує, що найпродуктивнішим способом творення соціальних стереотипів періоду війни у дискурсі ЗМІ є метафора, що пояснює універсальністю метафори як традиційного способу вторинної номінації. Метафоричні моделі визнано загальною тенденцією розвитку семантики стереотипів як результату історичного поступу – смислових змін у словах та їх значеннях у процесі функціонування мови.

У внутрішній формі стереотипів експлікується сукупність оцінних смислів, основною характеристикою яких є координата позитивний / негативний, що характеризується різноманіттям зв'язків і функцій, залежних як від фізичних властивостей об'єктів реального світу, так і від суб'єктивних критеріїв оцінки. Аксіологічність стереотипів співвідносна з нормою, встановленою в українській лінгвокультурі, умотивована їх семантикою та підкріплена їх символічністю.

Список використаної літератури

1. Арістотель. Твори в 4-х томах [пер. з давньогр. А.І. Доватура], 1976-1983.
2. Бекон Ф. Твори в двох томах, 1971.
3. Бутиріна М. В. Мас-медіа як середовище створення та функціонування стереотипів масової свідомості : автореф. дис. ... д-ра наук з соц. комунікацій : 27.00.01 / М. В. Бутиріна. Київ, 2009. 32 с.
4. Годзь Н. Б. Культурні стереотипи в українській народній казці : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 09.00.04 / Н. Б. Годзь. Харків, 2003. 20 с.
5. Грукач В., Ткаченко О., Соловійова Т. Стимул «Україна» й асоціативно-смислове поле ментальних лексиконів студентів. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Філологія*. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2019. Вип. 26(2). С. 46–69. doi: 10.31470/2309-1797-2019-26-2-46-69
6. Завальнюк І. Я., Думанська А. В. Специфіка мовного вираження національної ідентичності особистості в жанрі телевізійного інтерв'ю. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування. Серія: Філологічні науки*, 2018. Вип. 281. С. 163–169.

Засоби масової інформації, відображаючи процеси стереотипізації, засвідчують високу продуктивність семантичної деривації соціальних стереотипів воєнного часу, що не тільки сприяє активному поповненню лексичного складу української мови, а й засвідчує рефлексію уявлень українців на складний світ історичного проходження людського сприйняття крізь досвід реального, матеріального та духовного життя.

Перспективи теоретичних студій вбачаємо в дослідженні соціальних стереотипів воєнної сфери як конфліктогенних зон мовної свідомості, зумовлених різним розуміння структури діяльності і різного ставлення до власної діяльності.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив високу продуктивність семантичної деривації соціальних стереотипів воєнного часу в медіадискурсі.

Подяки. Немає

Конфлікт інтересів. Немає.

7. Завгородня Л. В. Стереотипи породження та сприймання журналістського твору (на матеріалі газетних текстів) : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.01.08 / Л. В. Завгородня. Київ, 2003. 20 с.

8. Ільницька У. В. Політичні стереотипи та стереотипізація мислення: роль та значення в системі іміджевих комунікацій. Політичні стереотипи та стереотипізація мислення: роль та значення у системі іміджевих комунікацій. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: Зб. наук. пр. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/25330>.

9. Історія філософії. Словник / за заг. ред. д.ф.н., проф. Я. І. Ярошовця. Київ : Знання України, 2012. 1087 с.

10. Кант І. Трактати і листи. [Пер. з нім. / Відп. ред. і автор вступ. статті д-р філос. наук А.В. Гулига]. Наука, 1980. 710 с.

11. Квас О. В. Вплив етнічних стереотипів на процес міжособистісного оцінювання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / О. В. Квас. Київ, 2003. 20 с.

12. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в

сучасному українському лексиконі: Монографія. Київ: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.

13. Колісник О.В. Соціальні стереотипи в реаліях сучасного суспільства. *Грані соціології*. № 7. 2015. С. 10-14.

14. Лойко С. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://bukva.mobi/sergiy-loyko-i-drad-242-istoriya-mughnosti-braterstva-ta-samopoghertvi.html?page=37>

15. Ляшук Н. В. Автостереотипи українців у сприйнятті волинян : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. В. Ляшук. Луцьк, 2012. 21 с.

16. Петренко І.І. Політичний дискурс: зміст, особливості, функції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Серія: Філософія. Політологія*. Вип. 100. 2010. С. 54–57.

17. Платон. Діалоги [пер. з давньогр.]. Київ : Основи, 1999. 395 с.

18. Семашко Т. Ф. Мовні стереотипи із сенсорним компонентом в українській лінгвокультурі: монографія [Текст]. Київ : АртЕкономі, 2016. 479 с.

19. Стишов О. А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. *Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб.* Біла Церква : «Авторитет», 2019. 198 с.

20. Kostusiak N., Navalna M., Levchenko T., Grozian N., Prymachok O., Prudnykova T. Functional-semantic and derivative signs of nominations of covid and its synonymic correspondents in the latest media discourse. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. 11/02-XX. P. 191–196. <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110221/PDF/110221.pdf>

21. Kravets L., Siuta G., Semashko T. & Bobukh N. Cognitive-Assessment Content of Zoomorphic Metaphors in Contemporary Ukrainian and English Language Culture a Comparative Aspect. *World Journal of English Language*. Vol 13, No 6. 2023, 439-448. doi.org/10.5430/wjel.v13n6p439

22. Lippmann W. Public Opinion. New York: Harcourt, Brace, 1922. 384p.

23. Navalna M., Kostusiak N., Levchenko T., Oleksenko V., Shyts A., Popkova O. Extra-linguistic factors and tendencies of activation of military vocabulary in Ukrainian mass media. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 12/01-XXV.P. 184–189. <http://www.magnanimitas.cz/12-01-xxv> Посилання на статтю:

http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_33.pdf

Джерела ілюстративного матеріалу

Укрінформ, 04 березня 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3419745-zsu-znisili-rosijskogo-general-a-reznikov.html>

Укрінформ 16 січня 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3385316-16-sicna-pamatni-dati.html>

Укрінформ 28 березня 2023 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/tag-dron?page=27>

Укрінформ 13 вересня 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3570248-bezpilotna-aviacija-ak-ptaski-ratuut-zitta-na-fronti.html>

Форпост 30 березня 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://forpost.media/vijna/maroderstvo-po-rosiyski-druzhyna-okupanta-robyt-zakaz-na-noutbuk-krosivky-ta-kostium.html>

Главком 11 серпня 2023 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://glavcom.ua/country/society/arostovich-nazvav-ukrajintsiv-svinosobakami-ta-henetichnimi-rabami-948423.html>

Газета «День» 20 листопада 2014. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/krymchan-y-naspravdi-khotily-ne-v-rosiyu-v-moskvu-tse-yikhnya-fatalna-pomylka>

24 канал 02 вересня 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу: https://showbiz.24tv.ua/sitemap_2022-09-02/

NV 30 квітня 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/bilgorod514-ukrajinci-siyut-paniku-sered-meshkanciv-rf-novini-ukrajini-50238176.html>

Укрінформ 27 лютого 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3441562-rasisti-na-kiivsini-trimaut-ludej-u-zarucnikah-ta-prosat-u-miscevih-izu.html>

DefenseExpress 07 червня 2023 р. Електронний ресурс. Режим доступу: https://defenceua.com/army_and_war/v_ukrgi-droenergo-rozpovili-jak-rashisti-tsilesprjamo-vano-pidirvali-kahovsku-ges-za-najgirshim-variantom-11812.html

Газета «Голос України» 20 червня 2022

р. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/361841>

Портал Міністерства молоді та спорту України 08 квітня 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mms.gov.ua/news/u-borotbi-z-rashistskoju-navaloyu-ukrayina-vtrachaye-svoyih-krashchih-siniv>.

Детектор медіа 17 березня 2023 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/209050/2023-03-17-komitet-gumanitarnoi-ta-informpolityky-pidtrymav-proiekt-postanovy-pro-vyznachennya-politychnogo-rezhymu-v-rosii-rashyzmom/>

Суспільне новини 04 лютого 2024 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://suspilne.media/tag/volonter/>

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980.

References

1. Aristotel, (1983). *Tvory v 4-kh tomakh* [Works in 4 volumes]; [per. z davnohr. A. I. Dovatura].
2. Bekon, F. (1971). *Tvory v dvokh tomakh* [Works in two volumes].
3. Butyrina, M. V. (2009). *Mas-media yak seredovyshe stvorennia ta funktsionuvannia stereotypiv masovoi svidomosti* [Mass media as an environment of creation and functioning of stereotypes of mass consciousness]: avtoref. dys. ... d-ra nauk z sots. komunikatsii : 27.00.01 / M. V. Butyrina. Kyiv. 32.
4. Hodz, N. B. (2003). *Kulturni stereotypy v ukrainskii narodnii kaztsi* [Cultural stereotypes in the Ukrainian folk tale]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 09.00.04 / N. B. Hodz. Kharkiv. 20 s.
5. Hrukach, V., Tkachenko, O., & Soloviova, T. (2019). *Stymul «Ukraina» y asotsiatyvno-smyslove pole mentalnykh leksykoniv studentiv* [The stimulus «Ukraine» and the associative-semantic field of students' mental lexicons]. *Psycholinguistics. Psykholinhvistyka. Psykholinhvistyka*: zb. nauk. prats. Seriya: Filolohiia. Pereiaslav-Khmelnytskyi: FOP Dombrovska Ya.M., 26(2), 46–69. doi: 10.31470/2309-1797-2019-26-2-46-69
6. Zavalniuk, I. Ya., & Dumanska, A. V. (2018). *Spetsyfika movnoho vyrazhennia natsionalnoi identychnosti osobystosti v zhanri televiziinoho interviu* [The specificity of the language expression of the national identity of an individual in the genre of a television interview]. *NUBiP Ukraine Scientific Bulletin. Series: Philological sciences*. Vol. 281. P. 163–169.
7. Zavorodnia, L. V. (2003). *Stereotypy porozhennia ta sprymannia zhurnalistskoho tvoriv (na materialy hazetnykh tekstiv)* [Stereotypes of creation and perception of a journalistic work (based on the material of newspaper texts)]: avtoref. dys. ... kand. fil. nauk : 10.01.08 / L. V. Zavorodnia. Kyiv. 20.
8. Ilnytska, U. V. (2007). *Politychni stereotypy ta stereotypizatsiia myslennia: rol ta znachennia v systemi imidzhevykh komunikatsii*. *Politychni stereotypy ta stereotypizatsiia myslennia: rol ta znachennia u systemi imidzhevykh komunikatsii. Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*: Zb. nauk. pr. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/25330>.
9. *Istoriia filosofii* (2012). [History of philosophy]. *Slovnik / za zah. red. d.f.n., prof. Ya. I. Yaroshovtsia*. Kyiv : Znannia Ukrainy. 1087 s.
10. Kant, I. (1980). *Traktaty i lysty* [Treatises and letters]. [Per. z nim. / Vidp. red. i avtor vstup. statii d-r fil. nauk A.V. Hulyha]. Nauka. 710 s.
11. Kvas, O. V. (2003). *Vplyv etnichnykh stereotypiv na protses mizhosobystisnoho otsiniuvannia* [The influence of ethnic stereotypes on the process of interpersonal evaluation]: avtoref. dys. ... kand. psykol. nauk : 19.00.05 / O.V. Kvas. Kyiv. 20 s.
12. Klymenko, N. F., Karpilovska, Ye. A., & Kysliuk, L.P. (2008). *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykonii: Monohrafiia* [Dynamic processes in the modern Ukrainian lexicon]. Kyiv: Vyd. Dim Dmytra Buraho. 336 s.
13. Kolisnyk, O. V. (2015.). *Sotsialni stereotypy v realiiakh suchasnoho suspilstva* [Social stereotypes in the realities of modern society]. *Hrani sotsiologii*. № 7. S. 10-14.
14. Loiko, S. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://bukva.mobi/sergiy-loyko-i-drud-242-istoriya-mughnosti-braterstva-ta-samopoghertvi.html?page=37>
15. Liashuk, N. V. (2012). *Avtostereotypy ukrainsiv u spryniattia volynian* [Self-

© Т. Семашко, В. Грущинська

«International journal of philology» | «Міжнародний філологічний часопис» Vol. 15, № 1, 2024

stereotypes of Ukrainians in the perception of Volhynians]: avtoref. dys. ... kand. fylol. nauk : 10.02.01 / N. V. Liashuk. Luts'k. 21.

16. Petrenko, I. I. (2010). Politychnyi dyskurs: zmist, osoblyvosti, funktsii [Political discourse: content, features, functions]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*: Seriya: Filosofiia. Politolohiia. Vyp. 100. 54–57.

17. Platon (1999). Dialohy [Dialogues]; [per. z davnokr.]. Kyiv : Osnovy. 395.

18. Semashko, T. F. (2016). Movni stereotypy iz sensornym komponentom v ukrainskii linhvokulturi [Linguistic stereotypes with a sensory component in Ukrainian linguistic culture]: monohrafiia [Tekst]. Kyiv : ArtEkonomi, 479.

19. Styshov, O. A. (2019). Dynamika leksychnoho skladu suchasnoi ukrainskoi movy. Leksykologhiia. Leksykohrafiia [Dynamics of the lexical composition of the modern Ukrainian language. Lexicology. Lexicography]: navch. posib. Bila Tserkva : «Avtorytet». 198.

20. Kostusiak, N., Navalna M., Levchenko T., Grozian N., Prymachok O., & Prudnykova

T. (2021). Functional-semantic and derivative signs of nominations of covid and its synonymic correspondents in the latest media discourse. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 11/02-XX. P. 191–196. <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110221/PDF/110221.pdf>

21. Kravets, L., Siuta, G., Semashko, T. & Bobukh, N. (2023). Cognitive-Assessment Content of Zoomorphic Metaphors in Contemporary Ukrainian and English Language Culture a Comparative Aspect. *World Journal of English Language*. Vol 13, No 6. P. 439-448. doi.org/10.5430/wjel.v13n6p439

22. Lippmann, W. (1922.). Public Opinion. New York: Harcourt, Brace. 384p.

23. Navalna, M., Kostusiak, N., Levchenko, T., Oleksenko, V., Shyts, A., & Popkova, O. (2022). Extra-linguistic factors and tendencies of activation of military vocabulary in Ukrainian mass media. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 12/01-XXV. P. 184–189: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_33.pdf

Language Stereotypes of the Social Dimension of War

Tetiana SEMASHKO

Doctor of Philology, Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
15 Heroyiv Oborony Street, Kyiv 03041, Ukraine
<http://orcid.org/0000-0003-4296-1259>

Vita HRUSCHINSKA

second-year master's student specialty «Journalism»
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
15 Heroyiv Oborony Street, Kyiv 03041, Ukraine

Abstract. The **relevance** of the research topic is determined by the interest in stereotypes of public consciousness, dictated by the real situation - the military invasion of Russia on the territory of Ukraine.

The analysis of the social stereotype, in particular, of the war era, as a phenomenon of social reality, the mechanisms of launching a stable connection between the perception of objects and the corresponding repeated behavior, is a necessity and one of the important real ways to reduce unpredictable social risks and conflicts. The **goal** of intelligence is to reveal, reveal the essence, functions and properties of wartime social stereotypes, determine their role in the structure of the modern communicative space.

Research methodology. The research is based on the materials of media texts provided in open Internet sources. The work uses a complex and systematic combination of general scientific and special (linguistic) research methods based on the basic principles of anthropocentrism, which affirms the key role of the human factor in the process of learning about the world.

Research results and their discussion. The study of social stereotypes of the war period is aimed at describing the mechanisms of their categorization and evaluation, with a focus on the cultural environment that collectively forms the conditions for their occurrence. We will interpret the social stereotype as a conscious linguistic and cognitive phenomenon, which is a means of fixing and reproducing the categorically conditioned linguistic experience of the bearer of ethnic consciousness, which ensures the systematic

ordering of the world in the mind of the individual. The functioning of stereotypes characterizing certain aspects of social reality make it possible to quickly and sufficiently reliably categorize various aspects of social life, which proves the high productivity of the semantic derivation of social stereotypes today.

The main channels for the creation and spread of social stereotypes of the wartime era are media discourse: social networks, mass communication media, online publications, etc. not only fully reproduce the processes of stereotyping, but also testify to the reflection of Ukrainians' ideas about norms, reproducing the complex world of the historical passage of human perception through the experience of reality, material and spiritual life of the Ukrainian ethnic group.

The analysis of factual material convincingly proves that the most productive way of creating social stereotypes of the war period in mass media discourse is a metaphor – a figurative form of rationality that reflects the results of the world of conceptualization, categorization and evaluation.

Key words: cognitive processes, stereotyping, social stereotype, communicative space, means of mass communication.